

Preben Bertelsen

Psykologisk Institut, Århus Universitet

Selvet som intentio eller førsteperson-perspektiv af både første og anden orden

(Kommentar til Arne Poulsen: Personlighedspsykologiens store ord er kontradefinerede)

Arne Poulsens påpegning af, at vi også inden for psykologien skal undersøge vores kategori- og begrebsdannelser med filosofisk omhu, kan jeg tilslutte mig fuldt ud – ikke mindst fordi han formår at undgå at falde i konstruktionistiske grøfter, hvor man vil afvise enhver form for realisme i/bag begrebsdannelserne. Tilsvarende finder jeg også, at det er en særlig vigtig pointe fra Poulsens side at advare mod at *generalisere* de kontradefinerede begreber ud over den kontekst, der giver dem mening – fordi psykologien med en sådan generalisering i 'bedste' fald skaber forkerte verdens-, livs- og menneskesyn og i værste fald skaber unødige personlige problemer for mennesker, der tager den slags psykologi for gode varer.

I det hele taget er det min opfattelse at psykologien har et særligt ansvar for den slags undersøgelser af egne begrebsdannelser (ikke bare de kontradefinerede) og deres gyldighedsområde netop fordi psykologien skaber *diskurser* for de dele af befolkningen, der har hang til eller anerkender psykologi som et af navigationsinstrumenterne i tilværelsen. Selv om socialkonstruktionismens ontologi er noget sludder (i hvert fald hvis påstanden er, at man diskursivt kan skabe en hvilken som helst *virkelighed*), så er det ikke desto mindre sådan, at diskurser giver en ramme for, hvordan noget skal forstås/værdsættes – og hvis sådanne diskurser vitterligt er helt skæve i forhold til realiteten, ja så blokerer den for en *realistisk* forståelse/værdsættelse af denne virkelighed. Et oplagt eksempel er objektrelationistiske parforholdsteorier der tilbyder par at reflektere over deres eget samvær og deres egen kærlig ved hjælp af sådanne begreber som *overføring*, *projektiv identifikation*, *konfluens* o.s.v. ud fra den antagelse at kernen i deres parforhold er partnernes individuelle neurotiske *kernekonflikter*. En sådan generalisering af kliniske begreber ud over deres meningsgivende kontekst har det med snarere at *skabe* problemer end at løse dem. I al fald hvis man unødvendigt begynder at tænke sit *kærlige* forhold til et andet menneske som en overføring (jeg er ikke forbundet til dig, men kredser om noget helt andet som noget ved dig minder mig om), eller endog en modoverføring (jeg er ikke forbundet til dig, men kredser om mindelser, der rører sig i mig i kraft af det jeg minder dig om): hvis man ikke mere kan få øje på kærlighedens egen realitet på grund af sådanne malign-fixerede forplumrende begrebsdannelse så er selve overtagelsen af den psykoanalytiske/objektrelationistiske diskurs paradoksalt nok netop ensbetydende med *udviklingen* af en neurose, hvor der ikke var nogen før.

Nok om det – Poulsens target-artikler tilbyder et stærkt redskab til at undersøge i al fald kontradefinitionernes fald-

gruber. Blot vil jeg opholde mig lidt ved hans analyse af selvbegret – ikke mindst fordi jeg selv bliver adresseret i dette afsnit af target-artiklen.

Jeg kan tilslutte mig Poulsens analyse af selvbegrebet *for så vidt* det er kontradefineret. Det er det ikke nødvendigvis altid (hvilket Poulsen også er åben over for). I de teoretiske sammenhænge, hvor det imidlertid *er* kontradefineret, afstedkommer det vitterligt den slags problemer, som Poulsen peger på: hvis det at have/være et selv defineres som det modsatte at være fragmenteret, usammenhængende, uægte, uselvstændig o.s.v. så frembringer det en diskurs (**a**) hvor den, der overtager/får påduttet denne diskurs begynder at få den pseudoopfattelse (eller nu *frembragte* neurose), at vort selv *normalt* altid permanent er i fare, og at vi derfor altid må være selvoptaget i færd med at *få* os selv til at være sammenhængende, ægte, selvstændige o.s.v. Virkeligheden er imidlertid snarere den at vi i normalt *er* i en tilstand sammenhæng, ægthed o.s.v. – som der kun i bestemte/betingede kontekster røkes ved (f.eks. ved overtagelsen af misvisende eller neurosefremkaldende selvpsykologiske diskurser). Eller der frembringes en diskurs (**b**) der lader det se ud som om, der findes en psykisk instans – selvet - der *frembringer* sammenhæng, ægthed, o.s.v. – hvor virkeligheden snarere er den, at sammenhæng, ægthed o.s.v. er en oprindelig og umiddelbar tilstand *at være* i snarere end et produkt der er frembragt på en reflekterende, kontrollerende måde

Poulsen undersøger også den slags selvteorier der bestemmer selvet på baggrund af en selv-anden dualitet, altså at være optaget af sig selv i modsætning til at være optaget af den anden eller noget andet. I følge Poulsen er den slags selvbegreber kun korrekte, hvis de er baseret på den forståelse, at en oprindelig og primær optaget af den anden/det andet *går forud* for en sekundær optagethed af sig selv. Hvis ikke, bliver konsekvensen let, at man opfatter den selvoptagne, selvreflekterende, selvkredsende værensmåde som den oprindelige, primære – den man skal stræbe efter som det centrale i sin tilværelse.

Imidlertid er det ikke helt korrekt at indrullere *min* selvteori inden for rammerne af et sådant selvbegreb. Jeg kontradefinerer ikke mit selvbegreb på baggrund af en selv-anden dualitet (hvad Poulsen også er åben over for). Sådan som jeg ser på det, skal selvet bestemmes inden for en ontologisk ramme, hvor *intentionaliteten* opfattes som grundforholdet i menneskelivet og i det psykiske. Intentionalitet er netop ikke en selv-anden dualitet eller en subjekt-objekt dualitet, men er på monistisk vis en ubrydelig enhed, der imidlertid kan siges

at have to aspekter. Et *intention*aspekt, eller om man vil, forbundetheden 'set' i et metodologisk/epistemologisk reducerende perspektiv, som kunne kaldes 'indefra-og-ud' (Intention \Leftrightarrow). Dette aspekt vedrører dette i intentionaliteten, at vi altid er rettet *mod* noget eller nogen. Endvidere er der et *intention*maspekt eller, om man vil, forbundetheden 'set' i et metodologisk/epistemologisk reducerende perspektiv, som kunne kaldes 'udefra-og-ind' (\Leftrightarrow intentionum). Dette aspekt af intentionaliteten vedrører dette, at i og med at vi er rettet mod noget eller nogen, er vi også rettet *af* noget eller nogen – verden har så at sige også en dragende effekt, har en aufforderungs-karakter, *lader* sig genstandsmæssiggøre, *tillader* netop i kraft af sin egen natur at vi retter os mod den som vi gør, *motiverer* os til rette os mod den. Ontologisk set er intentionaliteten den ubrydelig enhed (intention \Leftrightarrow intentionum), som jeg plejer at fastholde med den sproglige konstruktion, at vi er rettet *mod* noget/nogen og rettet *af* dette noget eller denne nogen. Eller blot: vi er rettet *mod/af* noget eller nogen.

Selvet bestemmes dermed direkte som *intention*aspektet i intentionaliteten; selvet er intio – altså et aspekt ved en ontologisk irreducibel og ubrydelig enhed og helhed, som vi metodologisk reduktivt forsøger at fastholde med denne begrebsdannelse. Det giver ikke mening at sige, at selvet så alligevel er kontradefineret, fordi det er det modsatte af intentionum-aspektet. Thi der er ikke tale om en betinget kontekst her – intentionum er *altid* og universelt koblet sammen med intention. At fremsætte selvbegrebet som et begreb om intention er altså, for nu at bruge Poulsens analyse fra hans figur 3, **(a)** ikke problematisk mht til betingede kontekster, da der *ikke* foretages nogen kontekst-overskridende fejl (man kan jo netop aldrig komme uden om intentionum-konteksten, der findes intet intentionum uden et intentionum) – **(b)** ikke problematisk mht til direkte metaltilstand, simpelthen fordi intention *er* et aspekt ved den intentionelle værensform.

Ønsker man yderligere at installere selvbegrebet i en bevidsthedsteori (og det gør jeg), kan man sige, at selvet som intention udgør vort *førsteperson-perspektiv*, d.v.s. dette, at der i den intentionelle forbundethed er en *nogen*, som har en oplevelse som er således rettet – for nu at parafrasere Nagel. Eller: der er altid et sted hvorfra oplevelsen rettedheden er rettet *mod* noget (som på sin side er det oplevelsen er rettet *af*).

Jeg skelner nu i min selvteori mellem selvet af første og anden orden. Selvet af første orden er den umiddelbare, ikke-selvreflekterende intentionelle forbundethed, hvor man er umiddelbart rettet mod/af nogen eller noget. Som intentionalitet har denne rettede forbundethed et intention-aspekt og dermed pr. definition et selv-aspekt. Alene på baggrund af denne bestemmelse giver det logisk set mening at anvende et selvbegreb på dette umiddelbare niveau, eller førsteordensniveau. Spørgsmålet er nu om det så ikke i det mindste er kontra-intuitivt at anvende *termen* 'selv' på dette umiddelbare niveau, hvor der jo ikke findes nogen selvrefleksion, men blot umiddelbar hengivende væren til stede i verden sammen med det eller den anden. Ikke for mig at se. Netop når selvet installeres i en bevidsthedsteori, hvor intention-aspektet kobles sammen med et første-person-perspektiv giver det for mig mening at tale om et selv. Der er jo immervæk stadig en *nogen* der er således hengivende og således oplevende – der er jo en *nogen*, der i denne hengivelse er således rettet mod/af det an-

det eller den anden. Dette intention- og første-person-perspektiv-aspekt forsvinder jo ikke, blot fordi der er skruet ned for selvrefleksionen eller selvoptagetheden. Det er mig-selv, der er således rettet, selv når jeg er i min allermest sociocentriske selvforglemmende, kollektivistiske, 'japanske' modus (jvf Markus & Kitayama, 1991; Bertelsen 1994 s. 343 ff).

Mennesker kan endvidere også, som jeg ynder at kalde det, være rettet mod/af rettedheden som sådan – d.v.s. dette at man er optaget af den måde man i en given situation i særdeleshed eller i tilværelsen i almindelighed er rettet på. Formulert med intentionalitetens sprogbrug kan man sige, at rettedheden mod/af rettedheden er den særlige form for rettedhed, hvor intentionum-aspektet udgøres af hele ens umiddelbare førsteordensintentionalitet, sådan som jeg just har beskrevet den ovenfor, altså: intention \Leftrightarrow [intention \Leftrightarrow intentionum] – det der står inde i den firkantede parentes er førsteordensintentionaliteten, der altså er lig med andenordens intentionum. Man kan være rettet mod/af sin rettedhed på godt og ondt. Man kan reflektere over sig selv, sit engagement og sine intentioner i lyset af de forhold til verden og andre, som man er engageret i på en oplysende, befriende og forfriskende måde – ligesom at det giver et ekstra pift til oplevelsen ikke bare at være selvforglemmende optaget af noget, men at man også af og til kan trække sig ud i metakognitiv position og sige: "hold kæft, det er s'gu mig der oplever det her flotte noget". Eller, man kan være reflekterende på en selvkredsende, forskræmt, selvnedgørende måde (ikke mindst hvis man med sin hang til psykologi som navigationsinstrument i tilværelsen forføres af kontradefinerede og/eller malign-fixerede/sygdomsorienterede kliniske diskurser på en neuroseskabende måde).

- Selvet af *første orden* er følgelig intention-aspektet eller første-person-perspektivet i en umiddelbar rettedhed mod/af noget (eller intentionalitet af første orden),
- mens selvet af *anden orden* er intentionaspektet eller første-person-perspektiv-aspektet i rettedheden mod/af rettedheden (eller intentionalitet af anden orden).

Mit svar til Poulsen bliver derfor at jeg fremdeles synes det giver god mening at tale om selvet af første og anden orden, netop fordi selvet i min selvteori ikke er defineret i en selv-anden dualitet (og derfor heller ikke skal døje med det ærinde at *forsværg* et vestligt menneskesyn angående det selvoptagnes primat, eller at skulle *forsvare* det kollektives eller fællesskabets primat - det giver så at sige sig selv). Et begreb om selvet af første orden løber derfor heller ikke utiligtet den risiko, at man kommer til at påstå at selvrettedhed eller idiocentriske væren er en oprindelig værensform.

Derfor er selvet som intention-aspekt og første-person-perspektivet i intentionelle forbundetheder heller ikke sociale konstruktioner, men ontologisk realitet.

Referencer

- Bertelsen, P. (1994). *Tilværelsesprojektet. Det menneskelige niveauet belyst i den terapeutiske proces*. København: Dansk Psykologisk forlag.
- Markus, H. R. & Kitayama, S. (1991): Culture and Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. *Psychological Review*, vol 98, 224 - 253.